

„Djävulspolskan“.

Finländska varianter.

I Brages årsskrift III meddelade undertecknad en översikt över den s. k. „Svenska fackeldansen“ i Finland. Här nedan följer en liknande översikt över en annan av våra allmännaste polskor, vilken går under namn av dels „Djävulspolskan“, dels „Hela världens polska“. Det senare namnet har melodin säkert fått genom dess allmänna utbredning. Namnet „Djävulspolskan“ åter har uppkommit genom den sägen som anknytes till melodin och som även den föreligger i flera varianter: om djävulen som medhjälpare vid polskans fullbordande.

Sägner påträffas i anslutning till melodin i följande varianter:

1. „*Polskans ursprung*“. En bonde hoppade och dansade uppför en backe trallande en melodistump. Så kom djävulen och skuffa' honom utför, och det blev slutet på melodin.

Tilda Troberg, Finby, Pettu.

2. „*Dundela Matte och fan eller fan och Falkus*“. Spelman vandrade på vägen oupphörligt spelande första reprisen av sin polska, längre kom han ej. Detta hörde fan, som satt på kyrktaket, och så sade han: „slut opp nu och låt mig försöka“. Och så drog han till med andra reprisen.

Evert Silander, Åland, Kumlinge.

3. „*Djävulspolskan*“. En spelman gick en gång på kyrkvägen och gnlade på första delen av en polska, som han just hade diktat. Den andra delen lyckades han dock ej åstadkomma. Då djävulen, som satt på kyrktaket, märkte spelmannens förlägenhet och

hörde blott början, sjöng han strax andra reprisen, och den blev också därför livligare.¹⁾

K. J. Fagerström, Lojo, V. Nyland.

4. Den första reprisen av denna polska sjöng en man i skogen. Men då hans kompositionsförmåga icke omedelbart frambringade den andra reprisen, tog fan upp denna.

Multia. S. K. S. n:o 383.²⁾

5. „*Fans polska*“. En gumma som gick vall i skogen gnolade första reprisen. Detta hörde djävulen och tjöt andra reprisen. Så uppstod polskan.

Kuopio. S. K. S. n:o 109.

I den första och sista av dessa varianter anknytes sägnen till avvikande melodier. N:o 1 är alldeles enastående vad den melodiska byggnaden beträffar. Bonden trallade följande tvåtakts fras upprepade gånger:

varpå djävulen avslutade melodin — skuffade bonden utför backen — på detta sätt:

Om man undantager denna variant, är att märka, att n:ris 2 och 3, Kumlinge och Lojo, omtala spelman på vägen till kyrkan och djävulen sittande på kyrktaket, medan i n:ris 4 och 5, Multia och Kuopio, polskan sjunges i skogen. Att första formen är ursprungligare torde kunna tagas för givet, varför således sägnen synes ha utbredd sig i riktning från sydväst till nordost.

¹⁾ Jämför Brages årsskrift 1908, s. 121.

²⁾ Suomen Kansan Sävelmiä III. Utg. av Finska Litt. sällskapet.

Melodivarianterna visa en ovanligt rik omväxling¹⁾. Det faller sig svårt att uppställa en grundtyp, från vilken man vid jämförelsen kan utgå, emedan även de enklaste formerna visa väsentliga grundolikheter vid indelningen av kadenserna. Detta kan måhända till någon del bero av att text icke påträffats till melodin, utom i ett enda osäkert fall (n:o 12). Nedanstående melodiföljd kommer dock en tänkt urtyp ganska nära:

Man bör likväl strax observera ett åländskt motiv till andra frasen och en handskriven variant till fjärde frasen.

T. var. I.

T. var. II.

Den tämligen rena typen med dess senast anförda variant träffas först och främst i en handskriften notbok daterat „Taimo den 29 januari 1759“ (Åbo stadsbibliotek). Melodin är dock av annan hand införd i slutet av boken och är säkert av yngre datum, troligen från slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet.

1. „Polonoise“.

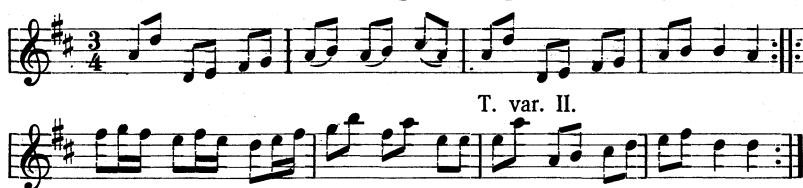
¹⁾ Där ej källan särskilt angives äro melodierna tagna ur Svenska litteratursällskapets folkloristiska samlingar.

Det är icke omöjligt, att oktavsprånget på femte steget i slutet, i analogi med oktavsprånget på första steget i första delen, är det ursprungligaste. Annars flyter melodin naturligt med sina genomgångstoner och växeltoner. Sönderdelningen av huvudtonerna i andra delen betingas av rent melodiska skäl.

Mycket nära denna variant kommer en i Borgå landsförsamling sjungen polska. Sönderdelandet av frasens första ton, med begynnelse på femte steget, är den mest i ögonenfallande avvikelser; men detta förfarande är, som framdeles visas, mycket allmänt. I andra delen ser man en något rikare behandling av melodin. Att den karaktäristiska upprepningen här utslutits beror sannolikt endast på en tillfällighet.

2.

Sjungen i Borgå, Varlaks, Nyl. O. A.

Största likhet med dessa varianter i första delen samt slutfrasen visar en handskreven variant funnen i A. J. Starcs handskrivna notbok från 1806 (Åbo stadsbibliotek). Då ovan anförda „polonoise“ torde vara upptecknad kort förut, så utgöra dessa två varianter de värdefullaste vittnesbörd om polskans äldre form. Att polskan varit utbredd redan under slutet av 1700-talet kan även på grund av dessa varianter förekomst tagas för givet.

„Pollonesse“.

3.

I A. J. Starcs notbok fr. 1806.

Gestaltningen av andra delen erbjuder här särskilt intresse. Vid första påseende förefaller melodin främmande, men man finner lätt, att här föreligger en ytterst märklig variering. I första takten kommer melodin likasom med en viss ansträngning upp till huvudtonen, men kvarhåller denna i stället en åttandedel längre med växeltöner på stark taktadel. I andra takten gör sig denna tröghet gällande dubbelt längre eller en hel fjärdedel, så att typens huvudtoner därigenom framskjutas. Det är således av denna orsak, som den sinnrika varieringen verkar så främmande.

De båda handskrivna varianternas överensstämmelse med den ännu i våra dagar i Nyland förekommande formen utgör i och för sig ett märkligt faktum, även om det icke kan avgöras, vilken trakts tradition som legat till grund för handskrifterna.

Var. 2 och 3 bilda på sätt och vis en grupp för sig, för vilken frasupprepningen i första delen samt oktavsprånget i slutet äro särskilt utmärkande drag. I Starcs „pollonesse“ införas oktavsprång även i sluttakterna. En benägenhet att utjämna detta språng framträder i följande varianter. Var. 4 sjöngs av tvänne ålandsgubbar under dansning av s. k. „Knytarpolska“.

4.

Sjungen i Saltvik, Ål. O. A.

Början är här fullt typisk. Anmärkningsvärda äro de efterslående harmoniska växeltonerna i näst sista takten. De utgöra nämligen grunden till den figuration, som på detta ställe allmännast förekommer.

Nästa variant framhäver jämväl det „åländska motivet“ ehuru i viss mening kombinerat med huvudtypen. Då denna melodi härstammar från samma socken som föreg., införas

den här, om den ock genom sin tvåstämmighet och den därigenom betingade melodiförändringen egentligen visar en på sidan gående utveckling.

5.

Gustaf Öman, Saltvik, Ål. O. A.

I andra delen äro fjärdedelarna upplösta i likhet med förhållandet i några tidigare varianter. Granskar man de två stämmorna, framgår snart, att melodin följes ehuru några toner ligga i undre stämman. Slutet har redan här fått sin nyss-antydda utveckling.

Den tredje åländska varianten kännetecknas av en betydligt högre virtuositet. Medan Öman i tvåstämmigheten fann tillräckligt uttryck för vad han ville ha fram, upplöser Söderberg andra delen i en rik figuration med många intressanta detaljer.

„Hela världens polska“.

6.

E. W. Söderberg, Föglö, Ål. O. A.

Man lägger särskilt märke till den helt fyndigt, genom överflyttning av slutet till den högre oktaven, åstadkomna variationen, likasom också särskilda grepp i andra delen, t. ex. behandlingen av första fjärdedelen i nästsista takten.

Polskan kallas som förut nämnts i Saltvik „Knytarpolska“, men i Föglö har den redan namn av „Hela världens polska“. Egendomligt nog förekommer melodin även som „djävulspolska“ på Åland, vilket senare skall framgå. Detta kan, om man så vill, tolkas som ett bevis för att påverkningarna från nära håll göra sig mindre gällande än påverkningarna från längre håll, något som likväl icke genom dessa enstaka exempel kan anses tillräckligt belyst.

En nyländsk variant ansluter sig tämligen troget till n:ris 3 och 4 med undantag av näst sista takten, varest Grundsten hittat på en synnerligen verkningsfull vändning. I andra delens början ha vi här åter en tämligen typisk form känd redan från n:o 2.

7.

Gustaf Grundsten, Borgå, Nyl. O. A.

Från västra Nyland föreligga icke mindre än 6 varianter, av vilka en dessutom är en av „djävulspolskans“ — föreningens mellan sägnen och melodin — mest typiska representanter.

De västnyländska varianterna visa i övrigt icke ringa olikheter. Lojobon Fagerström och kyrkslätton Jansson spela polskan tämligen likartat. Behandlingen av första delens tredje takt är särskilt att lägga märke till. Här visar Fagerström onekligen större fyndighet. Jansson har däremot tagit sin

publik genom att flytta denna del en hel oktav uppåt. I andra delen är däremot Fagerström åter den originellare. I näst sista takten inför även Jansson en vacker, ehuru ovanlig gång. Den senare spelmansens upptakt i början av melodin är likaledes en icke alltför ofta förekommande finess.

„Djävulspolskan“.

8.

K. J. Fagerström, Lojo, Nyl. O. A.

Spelman.

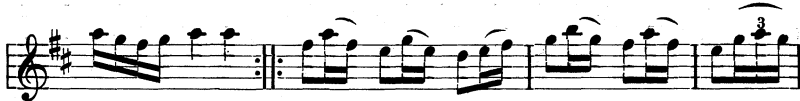

Djävulen.

9.

J. M. Jansson, Kyrkslätt, Nyl. E. H.

I de två närmast följande varianterna är tonarten förändrad. Egendomligt nog ha de båda kyrkslättspelmännen mindre gemensamt än den senare av dem och sjundeåbon. Dessa båda ha genom de rytmiska förändringarna av första

delen givit melodin en livligare karaktär. Andra taktens rytm stärker i synnerhet detta intryck. Lindström (10) har flyttat andra delen en oktav nedåt, ett liknande förhållande således som i föregående variant, medan Nyström bibehållit melodins båda delar i samma läge. Den avvikande rytmen i tredje takten har antagligen sitt upphov i det förlängda förslaget.

10.

E. F. Lindström, Kyrkslätt, Nyl. E. H.

11.

K. A. Nyström, Sjundeå, Nyl. E. H.

De två återstående västnyländska varianterna härstamma från samma spelman: Vestin i Tenala. Herr E. Hedman har roat sig med att uppteckna melodin under tvänne på varandra följande resor med ett års mellanrum för att visa huru samma

spelman spelar samma melodi under olika tider. Härigenom har åstadkommits de mest påfallande exempel på det s. a. s. flytande tillstånd, i vilket folkmusiken beständigt befinner sig. Det hör dock till saken, att Vestins spelsätt tyckes vara ovanligt fritt, såsom framgår av hans melodier.

Polska.

12.

F. F. Westin, Tenala, Nyl. E. H. (1909).

Herr Hedman hade efter denna polska antecknat: „Till föregående melodi höra följande ord:

Tri träd i mor och ägg och fläsk i far
tram taram tamtam . . . relalaleleja.
Och tretton daler i går,
och fjorton daler i dag,
och än så har jag en riksdaler kvar, san.“

Om dessa ord ursprungligen ens tillhört vår polska, då de påträffas endast i detta sammanhang, under det att de förbundits med åtminstone en annan polska, är osäkert.

I andra delen sågo vi här en bland spelmansmelodierna sällsynt rytmisk figur som närmar sig triolen, och mycket ofta av spelmännen förväxlas med denna.

Westin har gjort ett tillägg till polskan, som är lånat från den polska, som brukades då kronan dansades av bruden, men därefter inflikar han ånyo på ett icke öävet sätt huvudmelodin och bringar sin polska till ett lyckligt slut.

När herr H. följande år besökte Westin hörde han honom spela sin polska på annat sätt. Läsaren finner lätt, att förändringen är någonting mer än blott transposition.

13.

F. F. Westin, Tenala, Nyl. E. H. (1910).

Från Tenala föras vi till Hollola, varest melodin, troget följande typen, erhållit en särdeles vacker form.

14.

Hollola polska, S. K. S., n:o 128.

Medan sextondedelsfigurationen här är melodisk och utföres bundet, har figurationen gestaltats annorlunda i följande variant från Rimito, nämligen företrädesvis harmonisk och mera staccaterande. Undertecknad har tidigare (S. F. V:s kalender 1903) på grund av vissa erfarenheter från Österbotten framställt den förmodan, att naturinflytelserna måhända göra sig gällande i spelmanslåtarna bl. a. på det sätt, att inlandsbon spelar mera bundet, lugnare, skärgårdsbon obundet, livligare. Detta antagande synes få stöd genom dessa två exempel. Hela det här publicerade variantmaterialet ger dock icke några säkra upplysningar rörande denna fråga. En anmärkningsvärd rytmisk nybildning se vi här i första och tredje takten.

15.

Rimito, S. K. S., n:o 145.

På Kimitolandet, där Kimito ungdomsförenings kända spelmän Gustaf Bohm och Adolf Vikström främst gjort sig kända som skickliga i att spela ålderdomliga melodier, påträffas vår djävulspolska i tvänne varianter, som i synkoperingen äga ett gemensamt, karaktäristiskt drag. Andra delen återgår hos dessa närmare till grundtypen. Wikströms variant avviker synnerligen litet. Däremot gestaltar Bohm början av andra delen på ett eget sätt, ehuru den harmoniska grundvalen bibehålles.

16.

Ad. Wikström, Kimito, Eg. Finland. O. A.

17.

Gustaf Bohm, Kimito, Eg. Finland. O. A.

Åter följer en äldre, handskriven variant ur Rinda-Nickolas notbok. Typen framträder tämligen ren, ehuru tonarten är ny. I andra delen fasthållas huvudnoterna i varje takt. Genom den förändrade rytmen erhåller melodin likväl en något främmande karaktär. Som synes är trio tillfogat. Var denna variant upptecknats angives icke i handskriften.

18.

Samuel Rinda-Nickola 1809, S. K. S., n:o 1.

Nuorten miesten speli.

Någon gång tidigare ha vi sett melodin flyttad en oktav uppåt. Så är även fallet i följande var., där sägnen i en anmärkningsvärd form anknytes till polskan (se sid. 134). Andra delen visar också här en egenartad gestaltning. Måhända karaktäriserar den en framstående finsk inlandsspelman.

19.

Multia, S. K. S., n:o 383.

I n:o 20 är polskan utvecklad på det sätt, att efter huvudsatsen, om man så får kalla den, följer en varierad uppreppning av dess båda delar. Variationen består som synes i att första delen flyttas en oktav uppåt och att andra delen ut-

föres i ett slags omvänd harmonisk figuration. Det förnämnda variationssättet ha vi tidigare lärt känna, ehuru det icke förekommit i direkt variationsform. Den andra delens variation är synnerligen originell och därtill i högsta grad verkningsfull. Det behöver dock icke antagas, att polskan spelats genomgående staccato. Måhända hava här, likasom i många andra fall, fraseringen icke antecknats så fullständigt som önskligt hade varit.

Vad utbredningen beträffar, representera de närmast följande likasom de två föregående varianterna finskspråkiga trakter

20. *Tammerforstrakten, Tammela, Somero, S. K. S., n:o 127.*

Ovanom följande variant hade upptecknaren antecknat: „Träffas i Wiitasaari, Rautalampi och på flera ställen i Österbotten“. Detta yttrande visar, att upptecknaren var barn av en

tid, under vilken man icke ansåg det vara av nöden att insamla alla varianter. Melodins förekomst var det faktum, som främst borde konstateras. På varianternas olikheter sinsemellan lades mindre vikt. Det oriktiga i detta åskådningssätt framgår med önskvärd tydlighet av det här publicerade variantmaterialet. Yttrandet lämnar dock den ingalunda oviktiga upplysningen, att melodin varit allmän i vidsträckta trakter, från vilka varianter saknas. Den meddelade melodiformen är icke synnerligen representativ för ett större område.

21.

S. K. S., n:o 534.

Här följer nu en variant från Viborg. I östra delen av landet förekommer melodin sparsamt. Den påfallande likhet nedanstående variant äger med den därpå följande från Gamla-karleby skulle t. o. m. tyda på att den förra vore oäkta, d. v. s. att meddelarne av de båda varianterna måste ha stått i kontakt med varandra. Annars skulle man ju ovillkorligen vänta sig en större avvikelse hos den ostfinska spelmannen.

22.

Viborg, S. K. S. 148.

Egendomligt nog står också gamlakarlebyvarianten jämförelsevis ensam bland de österbottniska. Ej blott den med föregående gemensamma melodigången i första takten utan även typ. var. II saknas i allmänhet i Österbotten. Någon likhet i förstnämnda avseende erbjuder endast den var. från Terjärv, som senare meddelas.

„Hela världens polska“.

23.

G. Karleby landsf., Öb., S. K. S., n:o 121.

En variant från Parkano, jämväl i det inre av landet, fört i första delen någon släktskap med de båda föregående, ehuru andra takten uppvisar en egenartad behandling.

„Hela världens polska“.

24.

Parkano, S. K. S., n:o 130.

Från södra Österbotten ha vi en ensamstående variering. I allmänhet är detta spelsätt sällsynt: men det kan icke nekas, att spelmannen här åstadkommer en ganska verkningsfull effekt.

25.

K. Blomberg, Lappfjärd. P. A. Fredriksson.

Jämte den sist anförda, tillhöra följande två varianter de intressantaste i samlingen. Vi se i Israelssons, „Rekus Mattas“-melodi samma melodiska linje som i ovanstående, ehuru den här förenklats.

N:o 25 bildar sålunda en egendomlig mellanlänk. Hos Ragvals finna vi nämligen en högt utvecklad harmonisk figuration.

Ragvals, som spelade endast med tre fingrar, emedan första fingret skadats redan under barnåren — han spelar därför s. a. s. i halvlägen —, presterar måhända den mest konstnärliga formen. Varieringen är både ovanlig och sinnrik. Även andra delen gestaltas på ett alltigenom egenartat sätt, slutande med en alldeles överdådigt träffande vändning. Ragvals teknik skulle förtjäna sitt särskilda kapitel. Den här meddelade melodi-varianten giver tydligt tillkänna, att han är en representant för de verkliga konstnärerna bland allmogespelmännen.

26.

Matts Israelsson Ström, Malaks, Öb. O. A.

Polska.

27.

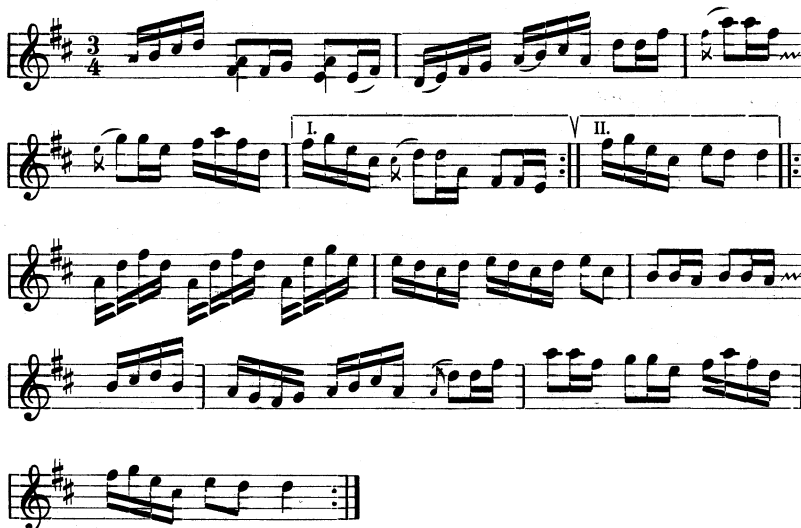
Joh. P. Ragvals, Öfvermark, Öb. O. A.

Utom i enskilda detaljer ansluta sig ovan meddelade varianter nära till typen, och utvecklingen av själva melodin kan sägas ha försiggått inom ramen av variation. I följande melodier föras vi allt längre bort från den ursprungliga formen. Henrik Pelos polska är sålunda nära nog en skickligt gjord nyskapelse. Till och med i formellt hänseende har melodin utvecklats regelrätt.

28.

Henrik Pelo, Nedervetil, Öb. O. A.

Följande fyra melodier bilda en grupp för sig så till vida, att de alla ha en helt och hållet nykomponerad andra del. Rätt intressanta motiv och säker behandling presterar spelmännen, jag erinrar särskilt om karis- och hitisvarianterna. Anmärkningsvärt är ock, att dessa varianter rönt ringa inflytande av de tidigare meddelade östnyländska varianterna.

29.

A. E. Öhman, Karis, Nyl. E. H.

30.

E. Lindström, Bromarf, Nyl. E. H.

31.

F. L. Larsson, Hitis. E. H.

Den sista varianten inom denna grupp förbindes med sagan i en av dess ursprungligaste former. Det kan ställas i tvivelsmål, om icke andra delen tillkommit genom förväxling med någon annan polska. Men då härom intet med säkerhet kan avgöras, har jag icke kunnat införa Silanders tradition i sammanhang med de övriga åländska varianterna, ehuru första delen står dem mycket nära.

„Dundela Matte och fan eller fan och Falkus“.

32.

Evert Silander, Kumlinge, Ål. O. A.

Dundela Matte.

Följande melodi har intet att skaffa med „djävulspolskan“. Här har namnet och sägnen (se sid. 134) överförs till en fullkomligt främmande melodi. Likväl har jag just på den grund ansett mig böra till sist återgiva den.

„Pirun Polska“.

33.

Kuopio, S. K. S., n:o 109.

Ovan meddelade variantmaterial av „djävulspolskan“ eller „Hela världens polska“ ådagalägger först och främst på det mest slående sätt individualiseringen i folkmusiken. Till skillnad från folkvisorna, vilkas fria variering genom skillingstryck och uppteckningar åtminstone till någon grad förhindras, utvecklas melodierna fullkomligt fritt utan några som helst bindande skrankor. Det som den enskilda individen — spelmannen — anser vackrast och som mest överensstämmer med hans skaplynne, det gör han till sin egendom.

Det bör ej förnekas, att teknisk skicklighet, minnesfel o. d. spela med vid melodins gestaltning. Men i allmänhet utgör varieringen otvivelaktigt ett äkta utslag av spelmannens musikaliska smak. Han fattar tycke för somliga vändningar, utsmyckningar och fraseringar medan andra tilltala honom mindre. Och oftast vet han icke själv vari det för honom karaktäristiska består, emedan förändringarna osökt framsprungit under det polskan spelats i yrande fart och emedan han sällan äger förmåga att spela polskan långsamt och analysera fingertag och stråkföring. Han är i varje händelse tämligen säker om att ingen kan beskylla honom för oriktigheter.

Variantmaterialet visar även, i likhet med Fackeldansen, att en systematisering enligt strängt geografiska principer icke låter sig genomföras med melodins faktiska utveckling för ögonen. Man kan visserligen draga den slutsatsen, och detta främst på grund av de äldre handskrifterna, att de mest typiska eller typen närmast stående formerna träffas i Sydvästra Finland, och att utvecklingen av melodin såväl som av sängen försiggått i riktning dels norrut, dels österut. Men samma varieringssätt påträffas på vitt skilda orter medan stora olikheter trivas sida vid sida.

Med avseende å fjärdedelens rytmiska sönderdelning förekomma allmännast två åttondedelar, därefter fyra sextondedelar samt åttondedel jämte två sextondedelar. Punkterad åttondedel finnes, så när som på par obetydliga undantag, endast i 29. Trioler förekomma ej.

Kadenserna förete en rik variering inom ramen av de i polskemelodierna i allmänhet förekommande kadenserna.

Beträffande figurationen är den harmoniska övervägande. Dock givas i flera varianter utmärkta prov även på melodisk figuration.

„Djävulspolskan“ eller „Hela världens polska“ är allmänt utbredd över hela södra Finland och synes under medlet av förra seklet ha tillhört de mest omtyckta polskemelodierna.

Otto Andersson.
